

DISTRICTUS WALACHORUM

CERCURILE ROMÂNEȘTI BĂNĂȚENE

Influența covârșitoare a Romanilor începe cu înfrângerea lui Decebal și ocuparea oficială a Daciei, consfințind astfel o stare de lucruri ce-și avea rădăcini în expansiunea neoficială comercial-economică, ce se practica cu mult înainte.

Această nevoie de expansiune și nevoia procurării unui hinterland coastei dalmatine și deci și peninsulei, provoacă nevoia clarificării situației în Orient, în consecință subjugarea politică a Daciei — ce nu voia să-și aplece grumazul.

Pentru aceasta Traian pleacă la 101 n. Chr. cu armată în contra Daciei.

El își așiază o parte a oastei la Lederata (Rama de azi) peste Dunăre, iar alta la Tserna. În apropiere de Tibiscum de mai târziu s'a concentrat armata spre a ataca Sarmisegetuza. Vis-a-vis de *Ogradina* se află Tabla lui Traian în amintirea drumului militar, săpat în stâncă pe țărmul drept al Dunării; drum care s'a început sub împăratul Tiberiu și s'a isprăvit sub împăratul Traian.

Dacă vom întregi inscripția tipărită în „*Catarectele Dunării*” de Bolesny, pagina 56, cu cea a lui Dr. Iuliu Jung de pe pagina 14 a Amintirilor sale, vom avea următoarea inscripție :

Imp. Caesar. Divi. Nervae F.

Nerva Traianus. Aug. Germ.

Pontif Maximus. Tib. Pot. IIII.

Pater Patriae Cos. IIII.

Montibus excisis.

Anconibus sublatis.

Viam refecit.

Soldații Romani au călcat deja la 101 teritoriul dela Orșova. Primul război se încheie la 103, cu înfrângerea Dacilor la Tapae, când Decebal a fost constrâns a se obliga :

1. A reda proprietățile lasigilor cari locuiesc pe câmpia între Dunăre și munții Transilvaniei.
2. A întări cetățile lor.
3. A introduce asentarea forțată pe teritoriul roman.

Deoarece însă Decebal nu a respectat aceste obligamente, s'a ajuns la al doilea războiu cu Dacia, când s'a legat țărmlul drept cu cel stâng al Dunării prin mărețul pod de peste Dunăre, pe care a trecut armata romană spre capitala Daciei, Sarmisegetuza, care a fost ocupată de Traian la 107.

În onoarea acestei victorii s'a întemeiat în Moesia un oraș, iar în Roma serbările cu jocurile Gladiatorilor au durat 123 zile, sângărând peste 11000 de animale la Arene.

Pentru eternizarea acestei victorii s'a ridicat la Roma columna lui Traian de 117 picioare, 192 trepti de marmură duceau în vârful columnei, pe care odinioară era statua lui Traian.

În locul acestuia a pus Papa Sixtus al V (1584—1590) statuia apostolului Petru.

Spre a popula locurile pustiite ale Daciei, a colonizat Traian oameni din diferite țări ale imperiului roman.

Iată ce zice Eutropius: Traianus victa Dacia ex toto orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas Dacia enim diuturno bello Decebali viris erat exhaiesta.

Imperiul roman avea atunci țări în Asia și Africa. Nu toți coloniștii erau și din alte țări. Aurarii erau din Dalmația. Mulți au venit din Rhätia Noricum, și din Gallia; din contră puțini din Apulia și Lucania, cari țări erau puțin populate pe acel timp.

Romanii au exploatat minele de aur dela Ampelum, Alburnus. Zlatna, Roșia și Abrud, precum și ocnele de sare cunoscute încă pe timpul Dacilor.

Ca dovadă a exploatării metalelor pe timpul Romanilor servește faptul, că în provincia Illyricum era în funcție și un Comes — metali.

Dovadă a colonizării părții mijlocii și vestice a Transilvaniei este faptul aflării peste 1000 de inscripții romane în Dacia, precum și aflarea de table de ceară, cari serveau Romanilor pentru notițe particulare.

Sarmisegetuza a fost prefăcută în colonia Ulpia Traiană și era metropolă, adică reședința administratorului imperial.

După George Borit, Ulpia Traiană avea o estenziune, de $\frac{3}{4}$ Stunden și se întindea dela Grădiște până la comuna Ohaba, Clopotiva și Suseseni, de altă parte până la comunele Brezova, Pesteană și Ostrov. Acest teritor era udat nu numai de pârâul Riușor, ci și de pârâul Bresebia și avea 100.000 locuitori, cari aveau apeducte

Urmele anfiteatrului se văd și în zilele noastre. Pe o colină lângă Grădiște s'a ridicat Castrul pe o estenziune de 1200 stânjeni vienezi. Poporul și acum îi zice locului: Cetate.

Comuna Grădiște este zidită înspre o vale, fiind construită din ruinele acestui castru.

Coloniștii romani ajung din ce în ce în pericol mai mare în Dacia. Acest pericol se repetă din nou sub Goți pânăce împăratul Aurelian la 275 înainte de Christos predă provincia Daciei, Goților.

Un potop năvalnic a năpădit asupra Daciei. Poporul cu care

am avut contact mai de seamă a fost slavii. Ei erau împărțiți în seminții, singuraticile lor cercuri se numiau Jupă, în fruntea cărea era Jupânul; iar în chestii militare superiorul era voevodul. Astfel prin această organizație slavă dispărea provincia Daciei.

Dela căderea Avarilor până la venirea Ungurilor avem o perioadă pașnică.

În acest interval s'au organizat sub suzeranitatea Bulgarilor mai multe cnezate și voievodate române și slave.

Astfel erau cnezatele lui Ioan și Farcaș în *Terra Zwerino* (Banatul și Oltenia), Milutin voevod la Mehadia.¹⁾ Raia și Stoica voievozi ai Caransebeșului. *Opidi Valachorum*.

Anonimul notar alui Bela al IV. ne spune că la venirea maghiarilor noi avem organizații politice ș. a. în Banat aveam domn pe Vlad.

Istoricul Laurean²⁾ dovedește că între Mureș, Tisa, Dunăre și munții Transilvaniei era o țară sub conducerea principelui Claudius sau Gladius.

Acest principe a fost învins de Arpad, căzând țara sub heghe-moniam Ungurilor.

Istoricul Constantin Iosif Jiricek ne spune în scrierea sa³⁾ „dincolo de Dunăre pare a fi fost înaintea Ungurilor, Români”.

Istoricul Franț Krones scrie: „În Transilvania au aflat Ungurii restul fără nume al Daco-Românilor precum și popoare slave, pe cari valorile mării migrațiuni a popoarelor i-a aruncat aici”.

Regiunea dintre Caransebeș și Orșova constituia o parte din Banatul Severinului.

Primul Ban al Severinului îl aflăm în anul 1233.

La 1247 donează Bela al IV. întreaga Cumanie Cavalerilor Ioaniți.

La 1260 au năvălit Bulgarii în Banatul Severinului, dar au fost bătuti de magistrul Laurențiu.

Istoricul Dr. Krones Franț scrie despre Severinul Banatului: „Die sogennante kleine Walachai bis zur Aluta mit dem Vororte Szörény-Turn-Severin bildete im Zusammenhange mit dem ungarischen Gebiete um Krassó, Lugos und Karansebes seit 1902 bis das 16. Jahrhundert das Severiner oder Szörényer Banat.

In diesem Banat verschwand in 1464 das Krassoer Komitat und der heutige ungarische Nordtheil des Severiner Banates, erscheint dann als Lugoser und Karansebeser Banat seit 1527 beläufig, während der Südtheil jenseits Orsova verloren ging.

In den Tagen der Trennung Siebenbürgens von Ungarn hielten die Fürsten des ersteren Gebietes dieses Gebirgs Grenzland zwischen der Donau bei Orsova und der Maros fest bis es anno 1658 der letzte Ban von Lugos und Karansebes den Türken abtrat”.

Pactul încheiat la 1247 între Bela IV. și între Rembrand,

1) *Pesty Frigyes*: A Szörény Bántag III. 38.

2) *Tantum criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae și istoria românilor pag. 19.*

3) *C. Jiricek*: Istoria Bulgarilor pag. 167.

marele magistru al Ioaniților, arată, că pe teritoriul Severinului au fost mai multe țărișoare cu autonomie.

De altăparte îndatorirea Românilor de a face servicii militare este o dovadă, că pe atunci Românii de aici erau organizați militărește, după cum ne spune și N. Denșușian : „volumus quod memorati Olahi ad defensionem terae et ad injurias propulsandas seu viciscendas, quae ab extrancis, nostrae ditioni non subiectis, inferentur iam dictis fratribus (domus hospitalia Jerosolymitani) cum apparatu suo bellico assistere.”¹⁾

Aceste districte se administrau și judeceau, după cum ne confirmă o seamă de documente, cari datează începând cu anul 1376, după legea veche, aprobată, a districtelor românești „justa antiquem et approbatem legem districtum valahicalium universorum”.

Românii celor 8 districte s'au bucurat încă de pe timpul lui Sigismund (1385—1437) de cele mai largi drepturi. Aceste drepturi au fost întărite de Ladislau al II. (1445—1457) prin diploma sa din 29 August 1457.

Aceea diplomă zice : „Că regele voind să-și arate mulțămita sa către Românii locuitori pe marginea regatului pentru scutirea și apărarea vadurilor Dunării în contra deselor incursiuni ale Turcilor”, „pentru credința, serviciile și meritele Românilor bănățeni”, întărește toate drepturile de cari s'au bucurat sub predecesorii săi, „decretând, că în cele 8 districte să nu fie iertat nimănui, nici regescii Maiestăți a despărți satele și moșiile unele de altele, nici a dona cuiva, decât numai acelora cari se vor recunoaște de binemeritați prin zișii români”, apoi „că nimeni nu-i va judeca afară de comitele lor, dela care se va putea apela la judele curiei și de aici la Maiestatea Sa”.²⁾

Aceste cercuri au organizate în județe comunale și cercuale, în fruntea cărora erau cnezii și obercnezii cari erau subordonați comiților, sau prefecților districtuali având ca curte apelativă judecătoria curiei de unde trecea recursul la Maiestate.

În cele militare, conducerea supremă o aveau prefecții Timișorii.

La început erau numai 7 districte românești.

Conform diplomei regelui Ladislau V. la cele 7 districte s'a mai alăturat și districtul Komjath și astfel numărul lor s'a ridicat la 8.

În a doua jumătate a secolului al 16 districtul Caransebeșului a înghițit districtul Komjath ; căci după un document din 1484, Daszest, Nagypatak s'au Valea-mare și Remetea în districtul Caransebeș și în partenensiis possessionis Komjath, erau situate.

Această diplomă a fost aprobată și de Izabella văduva principelui Transilvaniei Ioan Zapolya în 1551 dând în acelaș timp universității Lugojului insigniile nobilitare.

De asemenea au aprobat aceste drepturi și principii Gavril Báthory la 1609 și Gheorghe Rákóczy la 1654.

În caz de război în părțile răsăritene cnezii nobili erau obligați a da regelui un lanceri.

¹⁾ N. Denșușian : *Revoluțiunea lui Horia* pag. 34.

²⁾ *Tincu Velia* : *Istoria politică națională a bisericii* pag. 251—253.

Mai aveau obligația de a da Banului o dare în bani.

Banul Severinului se plânge la 1454 scaunului de judecată a Sebeșului, că familia Măcicaș nu voiește a plăti darea. Familia Măcicaș a dovedit că mulți membri ai familiei fiindcă sau luptat vitejește sub cetatea Gorebaț, au fost absolvați de rege de a mai plăti darea cnezilor, ci numai la Rosalii au să plătească Banului un vițel gras, 3 sălbătici, 3 găini; la Crăcium o friptură, de Paști 12 ouă și trei pui. Banul a recunoscut aceste drepturi și nu a mai supărat familia Măcicaș. Din acestea rezultă că și cnezii nobili au fost obligați să plătească un fel de dare.

Cercurile aparțineau când județului Severin, când aparțineau Banatului Severinului, ori unui căpitan al cetății.

Sunt cazuri când cercurile singure au avut rolul de județe.

Numirea de districtus devine statornică numai mai târziu. Se mai numesc și comitatus. Astfel la 1390 se vorbește de Comitatus Sebeș, Jugoș și Mihald (Mehadia).

După o sută de ani la 1489, de nou se numiau Comitatus. Pela 1419 cercurile se mai numiau și provincii.

Cercurile Caran și Sebeș, când erau despărțite, când împreunate.

De pildă la 1412 se vorbește într'o diplomă de cercul Caransebes; la 1419 de nou sunt despărțite. De regulă se numia Districtus Caransebes în comitatul Timiș.

În ce privește justiția au funcționat diferiți factori.

Pe timpul dominațiunii Banului Severinului a judecat Banul Severinului.

La 1390 Banul Severinului a ținut cercetare în cauza proprietății familiei Dionisie Tămășel.

Banul a judecat și în cauza cnezului Bogdan de Mâtnic la 1391.

La 1404 cetatea Carașului sta la dispoziția Comitelui jud. Timiș. Acesta a încredințat cu cercetarea în contra căpitanului cetății Caraș pe vicecomitele Carașului. La 1419 cercurile Sebeș, Lugoș, Caran și Comiat au avut împreună zile de judecată sub președinția lui Sigismund Losonczy, căpitanul cetăților Orșova, Mehadia, Șebes Zidovin. Subiectul judecării a fost procesul dintre familia de Mâtnic și orașul Caran. Din documente reiese, că cercetarea acestui proces au condus-o Banii Ioan Trentul și Nicolae Perini.

Cercul Mehadia judeca la 1428 și încă sub președinția regelui.

Când s'a înființat la 1430 demnitatea de Ban al Severinului, Banul dispunea și în cauzele cercului Almăș.

Tot Banul, la ordinul regelui, a dispus și în cauza cercului Sebeș (1433).

La 1435 regele Sigismund a zălogit lui Ioan Huniade cercul și orașul Comiat.

Organizarea cercurilor se deosebia de a județelor, căci pecând județele le constituia numai nobilimea, pe atunci cercurile le constituia nobilimea și cnezii.

La 1440 cercul Sebeșului estrada deja în numele său scrisoare

de adevărită, el s'a apropiat mult de organizația județeană, căci în numele cercului vorbea nobilimea.

Un document dela 1448 amintește, că nobilii din cercul Sebeșului aveau scaun de judecată în Sebeș. *Sedes nostra iudiciara.*

Prima amintire de judecătoria cercurilor se face la 1452 când se amintește prima oară sediul celor 7 cercuri românești *Septem sedes.*

Cercul Caransebeș, a cărui sediu era Sebeșul, deja din 1452 era sediul celor 8 cercuri românești.

În 1456 dă deja diplome în numele cnezilor și nobililor.

Nobilii și cnezii acestor cercuri și-au asigurat drepturi deosebite, cărora le-a lipsit numai recunoașterea prea înaltă; ceiace a și urmat prin diploma lui Ladislau V. dela 29 August 1457.

În această diplomă regele, la cererea lui Mihai Deci și Ștefan fiul lui Sisman de Buziaș, întărește drepturile nobililor, cnezilor și a Românilor din 8 cercuri.

1. În cele 8 cercuri nimeni și nici când nu va dona sate sau pământuri, cu excepția aceloră, cari și-au câștigat merite prin serviciile lor.

2. Din cele 8 cercuri nimeni nu va putea dona sau despărți unul de altul, ci le va ține împreună; totodată cercul Comiat, care a fost zălogit lui Ioan Huniade, îl va reincorpora la cele 7 cercuri, având a-se bucura de aceleaș drepturi ca și celelalte cercuri. Prin aceasta se va spori la 8 numărul cercurilor.

3. Asupra Românilor, nobilor și cnezilor nu poate judeca nimeni, decât Comite lor și la cas că nu sunt mulțumiți cu judecata făcută de el, pot apela la judele țării și chiar la rege.

Numirea de „universitas nobilium” denotă o autonomie proprie, indeosebi acelor 8 districte, în interiorul cărora se mai aflau și teritoriile comitatense.

Organizația constituțională s'a deosebit mult de aceia a județelor din țară. Pe lângă ban erau instituiți 2 castelani (vicecomiți, pârcălabi, viceșpani), în fruntea districtelor a stat un pretor (jude nobilium, salgăbirău) un notar și aseso-i ai scaunului județean dela care apelațiunile se înaintau la tabla banului și de aci la principele Ardealului.

4. Prefecții și subprefecții, din prilejul încasării pedepselor și a executării sentințelor, nu pot sechestra caii de vânat, pușca și în genere execuțiile nu se pot efectui decât în prezența unui pretor.

5. Nobilii români intră în numărul adevăraților nobili ai țării, cnezii se absolvă de solvirea oricărei dări, fie cătră rege, fie cătră altcineva.

6. Nimeni nu poate să-i dețină nici pe ei, nici averile lor și dacă cineva are vre-o acuză în contra nobililor, a cnezilor sau particularilor; în cazul prim să reclame ișpanilor, iar în celelalte cazuri înaintea nobililor români, apoi poate protesta la judele țării și la rege.

Averile zălogite nu se puteau înstrăina sau hipoteca. Neamurile și vecinii aveau preferință la cumpărare și fără oferirea lor de a cumpăra, nu se putea vinde imobile.

Această diplomă a dat-o Ladislau V la rugarea „universorum

nobilium et keneziorum nec non aliorum valachorum" voind să-i recompenseze pe Români pentru apărarea văii Dunării. Din aceste drepturi reiese unitatea cercurilor și indivisibilitatea lor.

Dintre toate cercurile cercul Caransebeș are pretor dela 1478, pe care îl numește *Crainic*.

În secolul al XVI s'a întemeiat un nou județ județul Caransebeș.

Mai târziu după pustiirea Banului Severinului, a primit numele de județul Severinului.

Cnezii celor 8 cercuri, ca cnezii ai regelui s'au bucurat de o libertate mai mare împărțind cnezatul cu alții fără nici o greutate. Astfel unele familii au sporit proprietatea câștigând și alte cnezate. Astfel a câștigat familia de Mătnic la 1412 jumătate din proprietatea cnezilor din Gyejjii.

Donațiunile se făceau după o normă particulară și erau împreunate cu nobilitatea afară de donțiunile kinezilor, cari se învoiau dela tată la fiu și constau din câte două sesiuni supuse unor impozite în bani.

Justiția era altcum organizată ca în celelalte părți ale țării, în cari erau 4 pretori, cari judecau sub președenția prefectului sau a sub-prefectului. În cercurile românești nu erau pretori; în locul acestora erau patru bărbați de încredere sau juzi nobili judices nobilium, cari judecau și sigilau documente cu sigilul propriu.

Contra deciziei acestor juzi aveau drept de apelat către Ban, către principele Ardealului, ori către Judex Curiae.

Un fel de jurisdicțiune exercitau și Castellanii, cari aveau chiar și titlu de voevozi.

Expresiunea de „jure valachicae”, „justa ritum valachicae”, obvine foarte des în documente. Astfel într'un document al Banului de Severin: Iacob de Gârliște și Petru Tharnok.

Aici se aplica exclusiv legea românească și judecățile se făceau după normele acesteia (iuxta antiquam et aprobatam legem districtum valachicalium universorum.)

În procedura judiciară modul principal de dovadă a fost jurământul, dacă acuzatul cu alți 10—11 oameni jurau că după conștiința lor acuza e neîntemeiată, acuzatul era eliberat.

Pretori cercuali aflăm numai dela 1451.

Cercurile judecau când împreună, când deosebit.

Scaunul de judecată al Sebeșului devine scaun de judecată de primul rang începând din suta a 15-a; astfel că a devenit adevăratul centru și a celorlalte cercuri. În adunările cercurilor prezida sau Banul Severinului, sau căpitanii singuratici ai cetăților.

A obvenit însă cazul, că însuș regele a prezidat adunările cercuale și a judecat.

Astfel la 1428 regele Sigismund a ținut adunări în cercul Mehadia.

S'a întâmplat, că și după ce Caransebeșul a devenit centrul celor 7 cercuri, unele cercuri au ținut adunări speciale sub președenția Căpitanilor cetății, după cum a obvenit la Zidevini.

Procedura judecătorească avea anumite formalități cari mai târziu s'au numit *ritus Valahic* . . .

Că începe consistă acest deosebit ritus e greu de precizat. Erau unele proceduri cari se deosebeau de cele din județe. De pildă în cauza proprietăților zălogite a trebuit ca în trei ședințe să fie avizați toți proprietarii vecini interesați, spre ași valida dreptul asupra acelei proprietăți și numai după ce provocarea a treia a rămas fără nici un rezultat s'a putut da ca zălog o parte a proprietății unui alt vecin.

O datină deosebită era în aceste cercuri că în ședințele de judecată luau parte, pe lângă nobili și cnezii nenobili. O abatere dela datinile țării era în aceste cercuri, că asupra nobililor putea judeca și căpitanii cetăților.

Servirea dreptății își avea originalitatea ei specifică.

Când a decurs la 1439 procesul de necredință în contra următorilor lui Ladislau Bizere, la mandatul prefecților din Timiș Ioan Marczali și Ladislau Hagymási de Beregsău, toți nobilii și cnezii cercului Sebeș au fașionat în favorul credinței lui Ladislau de Bizere, trebuind să pună mâna pe slinții dela altarul bisericii din Caransebeș.

Ladul Bizerea s'a distins mult în războaiele cu Turcii, în deosebi în luptele crâncene dela Golubatz. Aici s'au distins împreună cu el și rudele sale Ladislau Bizerea cu fiul său Nicolae și Petru viteazul, Bizerea cu fiul său Iacob, încât regele Sigismund i-a dat la 1429 un intravilan, care era situat în Caransebeș vis-a-vis de claustru.

Timp îndelungat nu s'a mai auzit despre Ladul Bizerea și despre fiul său Nicolae Bizerea a ajuns ca soldat la curtea împărătească.

După moartea lui Ladislau, Nicolae s'a dus la 1433 la rege și l-a acusat pe Ladul, că împreună cu fiul său s'a dus în Muntenia și s'a asociat cu Dan în contra regelui, cere deci, ca regele să-i deie lui și fratelui său Lațicu proprietățile necredinciosului Ladu și anume: Bizeria, Calova, Verciorova, Szabadfalu, Rampna, Melt, Slatina, Glimboca, Mihalt, Valea Lațcan Dăniliești, Apadia și Ohabița.

La îndrumarea regelui, Banul Severinului Nicolae Redviț a dat la 29 Noemvrie și 6 Decemvrie 1433 acele proprietăți lui Nicolae și Lațicu Bizerea.

Protestând însă la 1438 Românul Bizerea, fiul lui Ladu în contra acușățiunii de infidelitate, după o cercetare făcută de nobili și nenobili și după depunerea unui jurământ solemn, R. Bizerea reprimește proprietățile prin un decret al guvernorului Ioan Huniade.

Nicolae Bizerea răscolește din nou cauza necredinței lui Ladul Bizerea și a fiului său Ladislau în dieta dela 1447 din Budapesta, unde pierde procesul.

Faptul că Ladul n'a protestat în contra introducerii în posesiune alui Nicolae Bizerea, dovedește că ei erau atunci în Muntenia; căci abia după 5 ani începe a-și revindeca dreptul.

Procesul a luat sfârșit căci Nicolae Bizerea în urma întrevierii mai multor fruntași de seamă și cu deosebire a lui Ioan Corvin, a cedat urmașilor lui Ladul proprietățile avute.

PROCEDURA JUZILOR CERCUALI

Prin secolul al 15 diplomele de judecată le făcea însuși Banul și vicebanul iar nu publicul din cerc.

Judecata se făcea numai în anumite zile ale săptămânii. În cercul Sebeșului era zi de judecată Joia, când se întruniau la început nobilii, nenobilii și cnezii; mai târziu numai nemeșii, iar din jumătatea a doua a secolului al 15-lea numai autoritatea centrală a cercului.

Banii, vicebanii și administratorii de plasă judecau și aduceau sentință.

Din jumătatea a doua a secolului 15-lea era numai un administrator de plasă, care se chema *crainic*.

Cazurile de acuză se aduceau la cunoștința autorităților, ambele părți erau citate înaintea scaunului judecătoresc unde se ținea cercetarea. Rolul organelor justițiare se reducea numai la cercetarea și la dovedirea acusei ridicate; deciziunea, pedepsirea, o aducea comitele Timișului, sau Banul Severinului. Până în prima jumătate a secolului al 15-lea, suprema instanță a fost Banul Timișului. Spre sud în cercurile Mihald și Almaș, banul era suprema autoritate administrativă. Astfel, în secolul al 15-lea putem spune, că partea sudică a județului Caraș-Severin, unde erau cercurile Mihald și Almaș, precum și cetățile dela Dunărea de jos, aparțineau Banului Severinului.

În jumătatea a doua a secolului al 15, când cercul Sebeș a devenit centrul cercurilor și când Turcii se apropiiau tot mai mult, hotarele Banului se restrângeau.

DREPTURILE BANILOR ÎN CERCI

Banii aveau mare influență în cerc, ei aveau și dreptul de donațiune. Astfel Banul Severinului Ștefan Losonczy donează la 18 Iuliu 1389 fiilor lui Dionisie Temeșel, lui Halmagi, Christof și Mihaiu, comuna regească Potoc din cercul Mihald.

Această donațiune este întărită mai târziu și de regele Sigismund.

În acele vremi Căpitanii cetăților se bucurau de dreptul de donațiune.

La 25 Iulie 1420 Sigismund Losonczy căpitanul Severinului, al Orșovei, Mehadiiei, Sebeșului și a Jidoviniului donează lui Bogdan, fiul lui Nicolae, pentru meritele câștigate sub cetatea Severinului, dreptul de cnez al comunelor Magyarfalva, Rachita și Stremtura.

Prin urmare în cercul Comiat dreptul de donațiune în acele vremi îl avea Banul și respective Căpitanul Severinului, care lucra în numele său.

Cumcă în cercul Almaș a dispus Banul Severinului dovedește scrisoarea lui Nicolae Revicz măestrul ordinului cavalerilor germani și

Banul Severinului dela 18 Iulie 1430, prin care provoacă pe Emeric Himfy de Remetea, ca să redeie lui Dionisie locuitorului din Almas 33 oi pe cari le-a luat dela el în mod nedrept.

În procesul dela 1439 a lui Ladul Bizerea au judecat comiții Timișului în cauzele cercului Sebeș. Dar deja dela 1454 începând în fruntea cercurilor stau Bani Severinului și de atunci cărțile de judecată erau făcute de Bani sau de Vicebani.

Pela linia Domniei regelui Matia, când Conții Timișului erau în acelaș timp și Căpitanii Banatului, aceștia și-au estins puterea și asupra cercurilor. Pavel Chinez, în calitate de Conte de Timiș și Căpitan al Banatului, a dispus în cauzele cercului Sebeș.

DĂRILE, OFICIANȚII DE DARE, VĂMILE

Prima preocupare economică a locuitorilor era să rărească pădurile și să câștige cât mai mult teren de muncă.

Pădurile ca proprietate regală erau administrate de căpitanii cetățiilor, cari se reprezentau prin anumiți șpani, cum de pildă au fost și în cercul cetății Zidovini.

Din o diplomă a lui Iacob Szentmiklósi Pongrácz (1454) căpitanul Zidovinului și a cetății Somlyó (Semlac) știm că postul de șpan pădurăresc era ereditar.

Copiii lui Iacob Pongrácz : Sugar, Mihaiu și Ștefan au fost reintăriți în această funcțiune, declarând, că precum părinții și strămoșii lor astfel și ei rămân în aceea funcțiune. Pădurile le arendau pentru ghindă. Astfel la 1437 s'a arendat pădurile cari aparțineau cetății Sant Ladislau.

Cnezii cercurilor, ba chiar și cnezii nobili au plătit dare, care s'a incasat din partea Banului. Cnezii nobili puteau fi scutiți de sub obligația de a plăti dare, numai prin decret regal. Ioan Huniade încă s'a bucurat de ar fi scutit de dare.

Pentru administrarea dării și a vămile a fost un oficiu deosebit la Lugoj.

În decursul sutei a 15-a cunoaștem multe oficii de dare ; aceasta au absolvat de vamă sate întregi sau cercuri și familii nobile. Causa acestor scutiri a fost pustiirea acestor teritorii în decursul războaielor cu Turcii.

Regele Sigismund prin decretul dela 24 August 1428 oprește pe Lugojeni a aduna dare dela Hodoșeni. Cercul Jupani încă se bucura de dreptul de a fi liber de darea *lucrum camarae*, adeca darea camerei, dupăcum reiese din documentul estradat pe seama lor de Ioan Huniade la 18 Aprilie 1447.

Regele Ladislau V. scutește prin diploma dela 15 Martie 1453 familia Himfy și iobații ei de vamă, după articolele de comerț sau după alte averi.

ORGANIZAREA MILITARĂ

a districtelor, era la fel cu organizarea Românilor din celelate părți. Banul era șeful tuturor districtelor; pe lângă el erau doi castelani, numiți vicecomiți, pârčalabi și viceșpani. În fruntea fiecărui district a stat un solgăbirău (Judex nobilium), un notar și mai mulți asesori ai scaunului judecătoresc cari formau primul for de judecată, dela care se apela la tabla Banului și de aici la curie, sau când Banatul Severinului aparținea Transilvaniei, la principii acestei țări.

Căpitanul suprem al ostășimei a fost Banul, investit totdeauna cu putere administrativă și judecătorească.

Poporul era împărțit în 3 clase: nobili sau militari de prima ordine, în chinezi și țărani, cari erau obligați la apărarea castelelor și a frontierelor și în caz de necesitate la războiu afară de țară.¹⁾

Conducătorul unui corp de armată a fost voevodul, iar al despărțămintelor mai mici chinezul.

În diplomele din evul mediu se amintesc mai mulți voevozi bănățeni și anume: Ioan, voevod al Banatului Severinean, Milutin, voevod al Meediei *Stoica și Rațiu*, voevozi ai Caransebeșului.²⁾

Chinezul încasa dările, era conducătorul comunei și prefectul militar al unui despărțământ mai mic de ostași.

Virtuțile lor militare erau apreciate și remunerate din partea regiilor Ungariei.

Demnitatea de chinez trecea din părinți la fiii, la nepoți și strănepoți, ca un drept particular al familiei chinezești. De aici rezultă că indivizii acestei instituțiuni formau o castă liberă, de sine stătătoare, intermediară între nobili și țărani.

Pentru serviciile legate de acest oficiu primiau chinezii câte 2 sesiuni, pentru cari plăteau ceva dajde în bani.

COMERȚUL

Din aceste reiasă, că pe atunci locuitorii acestor ținuturi s'au ocupat și cu comerțul.

Contractul de pace încheiat de despotul sârbesc Gheorghe Brancovici în numele Sultanului cu ordurile Ungariei la 10 Maiu 1447, numește Caransebeșul loc comercial, deoarece comercianții turcești pot merge să facă comerț în Caransebeș, Chevi, Haram, Nándorfehértvár și Severin și din contră comercianții Unguri pot face comerț în Turcia.

Caransebeșul va fi avut o piață mare comercială deoarece este numit deosebit în contractul de pace.

De asemenea și cetatea Haram, vechiul sediu a județului Caraș, încă a fost un însemnat centru comercial.

¹⁾ N. Denșușianu : *Revoluția lui Horia* pag. 40.

²⁾ Ibid.

Cumcă Caransebeșul avea negustori pe acel timp, dovedește și faptul, că între juzii din 14 Iulie 1474 obvine și negustorul Gheorghe.

Caransebeșul a fost și un centru industrial, căci pela 1457 se amintesc chiar și industriași, astfel: primarul Ștefan era croitor, alt Ștefan jurat, era olar de profesiune.

BĂIEȘITUL

În timpul acesta locuitorii se ocupau și cu minieritul. Așa de pildă pela 1395 în jurul cetății Cuveșdi au fost mine de fier.

Dupăcum reiese dintr'o scrisoare de dato 16 Decemvre 1437 a Banului Frank Thaloczy, în Ciclova încă erau mine.

SPORIREA LOCUITORILOR

Cumcă locuitorii acestor cercuri s'au sporit, dovedește faptul că în secolul al 15 în jurul Caransebeșului s'au sporit în măsură mare comunele.

Putem susține că în secolul al 15 s'a colonisat partea nordică și mijlocie, valea de pe lângă Timiș, precum și văile laterale dela est și vest.

REFERINȚELE POLITICE, RĂSCOALA

După moartea lui Ludovic cel Mare a fost aruncat în flăcări ot Banatul.

Ordurile erau nemulțumite cu Domnia femeilor și astfel a izbucnit revoluția în contra reginei Maria și a reginei mame Elisabeta.

Cetățile regești Lugaș, Sebeș, Somlyó și Ersomlyó s'au dat de partea răsculaților Croați, în deosebi Românii s'au alăturat în număr mare.

Regele Sigismund prin scrisoarea sa dela 26 August 1386 face apel către Capitania cetăților Lugaș, Somlyó și Ersomlyó să se alătore oastei împărătești luptând în contra răscolaților.

Pentru a înfrânge pe răsculați Sigismund numește pe Ladislau Losonczy de Ban al Severinului și coregent și îi încredințează conducerea armatei în contra răsculaților.

Losonczy înfrânge sub Timișoara oastea răsculaților se sub conducerea lui Ladislau Horváthi, iar cea de sub conducerea lui Ioan Horváthi la Beregsău.

Fără îndoială zice istoricul Turchanyi, că s'au luptat mulți Români și în oastea Banului, dar partea cea mai mare a Românilor s'a alăturat răsculaților, ceeace reiese din scrisoarea regelui Sigismund

dela 25 Iunie 1387, în care laudând meritele Banului accentuează, că mulți Români au luptat sub steagurile răsculaților.

Această diplomă amintește că cetatea Érsmlyó, Zidovini, Mihald și Orșova, erau în mâinile răsculaților. Aceste cetăți, împreună cu altele au fost recucerite de Losonczy, care a fost dăruit de rege cu mari proprietăți.

CAUSA REVOLUȚIEI

După scurta domnie a lui Carol cel Mic, Croații s'au retras între Drava și Sava și au început a se înarma unindu-se cu Tvartko regele Bosniei.

La 25 Iulie 1386 regina cade în prinsoarea Croaților, în apropiere de cetatea Gara, cari au dus-o în prinsoarea din Novigrad.

De atunci Banatul s'a desfăcut de regina Maria și de soțul ei.

În Iunie 1387 regina Maria este eliberată din prinsoare de către Ladislau Losonczy Banul Severinului.

Pacea era numai la aparență, revoluțiu ardea sub spuză și așteapta numai ocazie.

Regele Tvartkó voia să uniască toate provinciile slave sub domnia sa și să întemeieze un imperiu sud-slav.

Nemulțumirea era generală și în sinul nobililor din Caraș, ceeace dovedește faptul că Banul Severinului, Nicolae Perenyi, prin scrisoarea sa dela 6 Maiu 1391 atrage atențiunea regelui să deie nobililor salariu, căci altcum va regreta.

Când a urcat tronul Ungariei, Ladislau Neapolitanul, la începutul anului 1403, revoluția a erupt și în Banat, unde au luptat sub steagurile voevodului Ardealului. Răscolății au fost învinși.

Regele, prin decretul dela 12 Ianuarie 1404, privează pentru necredință familiei Asuag de toate bunurile și le dăruiește familiei Marothi.

INVAZIA TURCILOR

De acum înainte ținuturile județului Caraș Severin joacă un rol însemnat în luptele cu Turcii. Mai apoi acest județ ajunge sub stăpânirea voevozilor Munteniei.

De aici înainte județul nostru este neconținut pustii de Turci; din acest motiv regele Sigismund și alții s'au văzut nevoiți a petrece mai mult timp pe teritoriul acestui județ, de asemenea și Ioan Corvin care avea mari proprietăți aici.

Pela finea secolului XIV cea mai mare parte a peninsulei Balcanice a căzut în mâinile Turcilor. Sub domnia de 30 ani a lui Murad ajunge și Bulgaria sub dominațiunea sa. După învingerea dela Koso-polje (1389) învingând pe cneazul Lazar, supune și Serbia.

Prima invazie a Turcilor în Banat a fost la 1390 pe teritoriul județului Caraș Severin. A doua invazie făcută pe teritoriul Carașului, a fost la 1391.

Regele Sigismund a trimis în contra Turcilor pe Nicolae Perényi, Banul Severinului și comitele Timișului, care a mutat terenul luptelor în Serbia, unde a reputat o victorie asupra Turcilor.

Invaziile Turcilor au fost des repetate cauzând mari daune județului nostru.

Sigismund începe un război în contra Turcilor la 1392, trece Dunărea și ocupă cetatea Golubacz.

Retrăgându-se Sigismund în patrie, Turcii năvălesc prin Sermin și pustiesc aceste ținuturi de nou.

La 1393 Baiazid ocupă definitiv Bulgaria și atacă Muntenia. Mircea învinge pe Turci.

Atunci era uzul în cercurile românești, că cnezii pentru proprietățile primite să dea o sabie; dupăcum se amintește în documentul regelui Sigismund prin care a făcut danie lui Dionisie fiul lui Petru, cneziatul nobilii de Temeșel.

La 1395 au invadat din nou Turcii pustiind totul și ducând mulți oameni în robie.

Din aceste invazii reiese, că scopul Turcilor era furtul.

Sigismund voind să pună capăt acestor stări, a ordonat mobilizare generală.

La această expediție, care a avut tragicul sfârșit dela Nicopole, au luat parte și nobilii Francezi.

Aici a căzut între alții și Nicolae Perényi, fostul Ban al Severinului.

În acest timp nefiind deplinit scaunul Banului Severinului, apărarea acestuia și a hotarului a fost încredințat lui Nicolae Csáky, comitele Timișului.

Numai energiei acestui bărbat, precum și a succesorului său Pipo de Ozora este a se mulțumi apărarea acestor ținuturi.

Pustiirea județului Caraș de către Turci a fost cauza că județul pe încetul și-a pierdut independența și s'a contopit în județul Timiș, a căror comiți au apărat zeci de ani aceste ținuturi.

Pustiirea județului Caraș de către Turci a fost cauza că județul pe încetul și-a pierdut independența și s'a contopit în județul Timiș, a căror comiți au apărat zeci de ani aceste ținuturi.

Regele Sigismund, prin decretul său dela 1406, înșiră meritele salvatorului acestor regiuni, a comitelui Pipo de Ozora, care prin înțelepciunea, activitatea, prevederea și energia lui a susținut în stare bună părțile sudice și a restabilit ordinea și pacea.

La 1416 pașa Ijak dela Vrbozna trecând Dunărea a pustiit regiunea dinspre Timiș. Acest pașă a fost însă învins și omorât în luptă, iar oastea lui a fost pusă pe fugă.

INTEMEIEREA CETĂȚII GÖRÉNY

CETATEA SEVERINULUI ÎN MÂNI TURCEȘTI

La 1419 regele Sigismund, pentru apărarea Severinului cetatea „Görény“, între Orșova și Mihald. Aceasta avut rol important; Hunia-deștii au aparat-o cu vitejie în războaiele dela 1438 și 1443 în contra Turcilor.

În timpul acesta apărarea cetăților Severin, Orșova, Mehadia, Sebeș și Zidovini erau incredințate lui Sigismund Losonczy.

Cetatea Severinului a fost de nou asediată de Turci, cari în urmă au și ocupat-o.

Pentru meritele câștigate în luptele cu Turcii, sub zidurile acestei cetăți, regele a donat lui Bogdan, fiul lui Nicolae Zsigmond, mai multe cneziate din cercul Comiat.

La 1424 cetatea Severinului a fost reocupată din mâinile Turcilor.

Atunci s'a rezidit cetatea Severinului, precum și alte cetăți din sud. La 1427 despotul Serbiei Gheorghe Brancovici încheiând contract cu Sigismund, a cedat Ungariei mai multe cetăți sârbești, între cari Belgradul și Golubatz. Pentru scoaterea oștirii turcești așezate aici a trebuit să se întreprindă lupte grele.

În aceste lupte a luat parte și nobilimea județului Caraș-Severin, ceace reiese din scrisoarea dela 26 Noemvrie 1427 a comitelui Ștefan Rozgony, în care recunoaște că Lucaci fiul lui Dan Doboz, a mântuit patria de războiul cu Turcii.

La 1428 regele Sigismund a început războiul pentru recucerirea cetății Golubacz. Marina regală a luptat cu marina turcească depe Dunăre, iar oastea a atacat pe uscat Golubațul.

În lupta navală a luat parte și Cecilia Rozgonyi, care a făcut mare pustiire cu tunurile în oastea turcească. În această luptă s'au distins mulți fii ai județului nostru.

Sosind Murad cu oaste mare, Sigismund a renunțat la un nou atac asupra cetății, și s'a mulțumit cu libera ieșire a oștirii sale din cetate.

Turcii nu și-au ținut cuvântul, căci îndată ce oastea regală a trecut pe țărmul stâng, Turcii au atacat oastea rămasă pe țărmul drept și au măcelărit-o. Regele Sigismund eră încă pe țărmul drept. Ștefan Rozgonyi abia a avut timp să-l pună și transporte cu barca. Viteazul Rozgonyi a căzut în Dunăre și numai grație energiei oamenilor să-i a fost salvat.

În această luptă s'a distins Cecilia Rozgonyi, precum și nobilii județului nostru. Cu deosebire sau distins: Bizerea Ladul, cel cu procesul de infidelitate, apoi Nicolae Bizerea și Iacob, fiul lui Petru Bizerea.

Asemenea s'a distins și familia Măciș, între cari în deosbei Roman și Mihai, au plătit cu viața curajul lor. Pentru aceste motive urmașii lor s'au bucurat de mari donațiuni și favoruri, într'alteie au fost scutiți, înparte, și de darea către Ban. Acest război a avut și o parte bună, căci regele Sigismund s'a văzut nevoit să întărească cetățile de lângă Dunăre.

Din diplomele estradate de către regele Sigismund se vede că el a petrecut mult timp în aceste regiuni. Astfel la 24 August 1428 poruncește din Illadia lui Emeric Hymfy să vină îndată cu călăreții la el. Din 19 Octomvrie 1428 a petrecut la Caransebeș până la 3 Decemvrie 1428.

Pela 1430 a fost Ban al Severinului Nicolae Redvicz. La 1432 Turcii au atacat din nou Severinul. Acum Turcii erau mai puternici, având de partea lor și pe Vlad Dracul, Voevodul Munteniei. Cetatea Severinului a fost ocupată de Turci, iar oastea ei nimicită cu desevărsire. Turcii și-au deschis acum drum spre inima cercurilor.

Cât au suferit atunci locuitorii acestor ținuturi nici nu se poate închipui.

PUSTIIREA CERCURILOR, REOCUPAREA CETĂȚII SEVERINULUI

Deși cetatea Severinului era în mâna Turcilor, totuși Nicolae Redvicz purta titlul de Ban al Severinului.

Pe timpul domniei lui Albert, județul Caraș-Severin era veșnic espus invaziei și pustiirii turcești.

Familia Bizerea s'a plâns ani dearândul, că turcii au pustiit cu desevărsire județul Caraș-Severin ducând în robie mulțime nespusă de robi de ambe sexe, special familiei Măciçaș le-a cauzat mari daune, nimicindu-se atunci și actele lor de donațiune.

Atunci a fost pustiit și orașul Caransebeș și întreaga împrejurime.

Ladislau I încă scrie, la 6 August 1440, că pe timpul domniei regelui Albert au năvălit Turcii în Severin, au ars orașe și sate, ducând oameni în robie. Familia Măciçaș a fost total ruinată, ducând nevestele și copii lor în robie

Regele Albert a incredințat Banatul Severinului fraților Ioan Huniade, așa că cu timpul le-a succes a reocupa cetatea Severinului; ceiace putem deduce din faptul, că regele în documentul din 9 Maiu 1439 astfel scrie despre cetățile Görény, Orșova și Mihald, ca și când ar aparține celor doi frați Huniade.

Pentru susținerea acestor cetăți au plătit Huniadeștii pentru trei luni 2757 galbeni, din ceace reiasă că Huniadeștii au sacrificat foarte mult pentru apărarea țării.

La 9 Maiu 1439 regina Elisaveta face mari donațiuni familiei Catai pentru că a contribuit cu 2500 fl. pentru întărirea cetăților Severin, Görény, Orșova și Mehadia.

Regele Vladislau face la 1440 mari donațiuni Huniadeștilor pentru vitejia cu care au apărat cetățile Orșova, Severin, Mehadia și Görény.

La 12 Martie 1443 regele Ladislau face mari donațiuni lui Vasile și Mihai Ciorna, apoi lui Alexandru și Musina Dampoși și lui Nicolae Bizerea, amintind că înaintașilor, începând dela regele Albert până la ei au apărat cu mari sacrificii de bani și sânge cetățile Severin, Görény, Orșova, Pec, Svinița, Sebeș și Mehadia.

Aceste pilde grăitoare fac mărturie deplină despre simțământul de jertfă adus de particulari pe altarul obștesc.

În lupta dela porțile de fer din 1442, în care Iancu Huniade cu 15000 a învins armata de 80000 alui Șehabedin, au luptat mulți locuitori din cercurile românești, fiind conști de pericolul ce-i amenință.

În urmarea acestora Vladislau I prin decretul dela 11 Iunie 1444, având în vedere meritele lui Ioan Corvin îi donează un sfert din proprietățile Cuschia, Zăvoi, ambele Petroase și Salba aparținătoare cercului Caransebeș.

Între timp cetatea Severinului ajunge iarăși în mâinile Turcilor, ceiace reiesă din faptul, că Turcii prin pacea încheiată la 1444 la Segedin erau obligați să redea Ungarie cetățile Severin și Golubacz.

Cu toată pacea încheiată la Segedin, Vladislau a purtat însemnate războaie cu Turcii până la fatala campanie dela Varna.

Fiind în regiunile noastre mari concentrări de oaste, este evident că mulți nobili și nenobili au luat parte în această oaste.

Începând de pe timpul regelui Albert Turcii au pustiit neconținut Banatul, pe locuitorii i-a pus în lanțuri și i-a dus în robie, prin ce cercurile românești au fost pustiite și despopulate.

În mâinile lui Huniade erau cetățile : Mehadia, S. Ladislau, Pec, Drancu, Severin, Orșova și Görény; Huniade a petrecut mult timp în aceste regiuni. Astfel îl vedem la 1453 în Caransebeș, de unde datează unele documente. În aceste regiuni era Ioan Huniade și atunci, când în însoțire cu înțeleptul Ioan Capistran, care dela la 1455 era la Caransebeș, pregăteau ultima luptă în contra Turcilor. În 12 Iunie 1456 porunca Sașilor să facă mobilizare generală și la 24 Iunie 1456 să fie la Caransebeș, sub urmări grave de nu vor veni. Prin urmare oastea salvatoare a cetății Belgradului s'a adunat la Caransebeș.

După moartea lui Corvin nu a mai fost un al doilea conducător în țară, care să-și concentreze toată atenția asupra acestor ținuturi; cercurile erau avizate la propriile lor puteri. Aceste cercuri au primit deosebite privilegii prin decretul dela 29 August 1457, fiindcă apărau țara de invaziile Turcilor. În urmarea acestor lupte locuitorii cercurilor au suferit mult în ce privește avutul lor.

Ocupând Turcii din nou Golubacz la 1458, Alibeg pustiște la 1463 întâi Severinul apoi Timișul. Voevodul Ardealului, Ioan Pongracz, învinge într'o luptă grea pe Alibeg. Pentru această victorie regele Matia îi dăruiește Zidoviniul, cercul Lugoj împreună cu orașul Lugoj. Nicolae Himfy declară la 25 Maiu 1465 înaintea conventului dela Ciorna, că toate proprietățile lui din Caraș sunt în mâinile inamicului crucii. Acest fapt dovedește că Turcii s'au stăpânit deabinele în acel timp pe județul nostru. Nu e mirare dacă în acel timp județul nostru dispăre din analele istoriei, după cum au dispărut și vestitele familii de nobili ale acestui județ. Întru atât se pustiiseră aceste județe, încât vestita mănăstirea dela Bulci nu s'a mai putut susține. Pe acel timp un anumit Ladislau Racovița a fost 20 ani în robia turcească și la reîntoarcere numai la întervenirea lui Nicolae Chinezul și-a putut reprimi proprietățile.

Încă pe timpul regelui Ludovic cel Mare s'a procedat cu cea mai mare vigoare față de preoții gr. or. încredințându-i judecătoreii civile a fraților Himfy; declarând că pe preoții schismatici nici nu-i consideră de preoți, ci de subpreoți. Cu toate persecuțiile, religia gr. or. s'a păstrat în sânul poporului, căci o religie nu se poate stinge prin mijloace teroristice. Cu cât o religie este mai apăsată, cu atât e mai mare puterea ei de expansiune.

Convingându-se autoritățile că față de o chestiune spirituală trebuie să se servească de mijloace spirituale au adus ordul Franciscanilor.

Acest ord a avut mănăstiri la Caransebeș, Cuvești, Cherm, Orșova, Haram, precum și în regiunile învecinate, la Revi și Hațeg.

Aceste mănăstiri le-a întemeiat Ludovic cel Mare în scopul de a lăși confesiunea rom. cat. Călugării acestor mănăstiri erau cei mai devotați misionari, cari nu aveau altă preocupare decât de a lăși catolicismul între Români. Ei se împărțeau din diferite privilegii din partea regelui, câștigându-și însemnate averi. Pentru administrarea acestor averi aveau câte un econom, care s'a bucurat de privilegiul de a fi scutit de impozite. Călugării aveau dreptul de a alege singuri pe econom și a-l ține cât voesc. Cea mai însemnată mănăstire a fost cea din Caransebeș, unde a petrecut însuși Ioan Capistran, care deja în Octomvrie 1455 era în Caransebeș. În această mănăstire erau bărbați de o cultură superioară, cum era de pildă un anumit Mihai, pe care l-a numit papa episcop în Nicopolis permițându-i a exercita drepturile de arhiepiscop în dieceza Vațului. Prin urmare aceasta era un centru mănăstiresc de mare importanță, care da sucreșcență de episcop. Franciscanii au îndeplinit și agendele episcopale în județul Caraș-Severin. Regele Sigismund prin diploma sa din 7 Decemvrie 1428 dispune ca în cercul Sebeș nimeni să nu poată avea dreptul de nobleță, nici de a poseda proprietate, decât numai catolicii. Era oprit catolicilor ca să încheie căsătorie cu schismatici și nici un schismatic nu avea voie să se căsătorească cu vreo catolică. Regele a ordonat ca copiii cnezilor nebili, ori copiii economilor să fie botezați numai prin preot catolic. Prin urmare în cercul Caransebeșului numai cei de confesiunea rom. cat. puteau avea proprietate, fie cnez, fie nobil. De aici reiese că confesiunea gr. or. nu era suferită de regi. Alineatul 2 opria ca în cercul Caransebeș să fie vreun preot gr. or. Cei cari nu respectau aceste dispoziții își pierdeau averea. Toate averile astfel confiscate treceau ca proprietate a căpitanilor cetăților. Cel mai strict alineat era al 3-lea prin care se ordona ca fiecare preot pelerin trebuia să fie prins. Dacă vreun ortodox voia să se căsătorească cu o rom. cat. trebuia mai întâi să treacă la confesiunea ei. Diploma mai spunea, că cei întorși la schismatici nici nu se considerau de creștini, ci mai răi ca ereticii. Aceiaș diplomă oprește ca în cercul Sebeș, Mehadia și Hațeg, cineva

să se boteze de către schismatici. Prin această diplomă regele a scos cu desăvârșire confesiunea gr. or. din cercul Sebeșului. Aceste idei au fost ispirate de ordul Franciscanilor, ¹⁾

STINGEREA PRIVILEGIILOR ȘI A DISTRICTELOR ROMÂNEȘTI

Cu timpul privilegiile Românilor a fost știrbite. Astfel vedem că la anul 1609 cnezii români protestează contra fptului, că principele Gavril Bethlen, acelaș care la 1609 a întărit privilegiile date de Ladislau al V-a a donat consilierului său Grigorie Némethy orașul și districtul Lugoj. Regele Matia donează la 1464 orașul și districtul Lugoj lui Andrei și Ioan Pongrácz.

După năpasta dela Mohaci districtele românești se desfac de regiunea Banatului Olteniei și formează Banatul Severinului.

Dupăce la 1552 a căzut Timișoara sub Turci, soarta Românilor a fost tragică; cele 8 districte au format apoi Banatul Logojului și al Caransebeșului. La 3 Aprilie 1658 Acațiu Barcian, pentru a ajunge principe al Transilvaniei, cedează marelui vizir Timișoara și Lugojul, Mehadia fiind de mult în mâinile semilunei. Dela 1696 ajung atât Transilvania, cât și districtele bănățene sub dominațiunea Austriei.

La 1726 districtele bănățene își au prefectul lor în persoana lui Ioan Raț din Mehadia. Dupăcum ne spune și inscripția de pe biserica română, cea renovată, din Lugoj: „Aedificata est haec ecclesia per me Ioannem Racz de Mehadia supremum praefectum Inclit Districtul: Caransebeș, et Lippa an Dom. 1726”.

Pela 1759—1778 aflăm în districtele românești obercnezi și anume la Lugoj pe Gavril Guran și Alexandru Petrașcu.

La 1775 cele 8 districte au fost reduse la 4, iar la 1779 s'au contopit în cele 3 județe: Timiș-Torontal și Caraș. Pânăce Maria Terezia prin decizia legii „privilegia walachorum tollantur„ a subordonat cele 3 județe guvernului central al regatului Ungariei.

„Atunci s'au stins în Banat judecătoriile de juzi supremi sau obercnezi districtrictuali și pierind și această rămășiță și umbră din avuta autonomie s'a dat cea din urmă lovitură de moarte districtelor și privilegiilor Românilor bănățeni”. ²⁾

Soarta Românilor bănățeni a fost apoi amară, lipsiți de privilegiile lor, nedreptățiți în cele politice, suprimați și neconsolați în cele bisericesti sub hegemonia erarhei sârbești. Astfel s'a scurs viața popului românesc bănățean.

Privilegiile districtelor românești s'au edat în copie autentică la 1800 de către regimul împăratului Francisc I (vezi archiva bisericii din Lugoj.) În aceste districte obvin numiri pur românești, ca: Floca, Bucur, Margina, Fatul, Câmpul, Anca, Fiat, Bacău, Radu, Deciu, Baneș, Câmpiano s. a.

¹⁾ *Turchanyi*: Krassó-Szörény története. Pag. 370.

²⁾ *Ioan Tincu Velia*: Istoria Bisericească politică națională. Pag. 273.

DISTRICTUL CARANSEBEȘ

a fost cel mai estins și mai important district între cele 7 districte române.

Când a donat la 1352 Posa Seri, prefectul Carașului, proprietatea Mutnopataka fiilor lui Ștefan de Mâtnic, investindu-i cu asemenea putere cu care erau investiți cnezii din provincia Szebus.

Acest district încă și în 1439 s'a numit provincia Szebus. Această numire se da în secolul al 12 și 13 numai județelor cu o vechime oarecare.

Districtul Sebeș a fost osebit odinioară de al Carașului, ceea ce reiese din unele litere de donațiune păstrate în arhiva capitlului arădan, în care se confirmă că comuna *Vozești* a aparținut cercului Caran (1422).

Caran avea sigil deosebit cu inscripția *Sigillum districtus Karan.*

Districtul Sebeș nu avea sigil propriu, actele sale oficiale le-a întărit cu sigilul a 4 s'au 6 nobili. Astfel la 1439 nobilii și knezii districtului Sebeș raportează prefectului de Timiș că Lado Bizerea și fii săi au fost totdeauna credincioși și neavând sigil propriu (propter carentiam sigilli), adevăresc cu sigilul a 4 nobili și anume: Ioan de Mâtnic, Iacob Poganei, Ioan de Măcițaș și Ioan de Bizerea.

Probabil că districtul să fi avut sigil propriu, dar neavându-l momentan s'a folosit în acte de sigile particulare. Astfel la 1599 se amintește nu numai sigilul ȧspanilor Caransebeșului, ci se amintește și sigilul județului.

Castelanul Ștefan Nyakazó, care n'a voit să repare zăgazul morii din Prisaca, a adus judecată în chestie, întărind documentul cu sigilul comitatului Sebeș.

Districtul Caran dispăre în curând, probabil contopindu-se în al Sebeșului, când s'a împreunat comuna Caran cu Sebeșul.

Pe lângă numirea de districtus, care o are dela 1370, a avut și numirea de Comitatus. Astfel comunele Bekeu (Buchini), Pojan (Poiana) și Poienița se arată la 1489 a fi situate în Comitatul Szebuș.

Caransebeșul joacă în suta XV. un rol însemnat. Într'un document din 1439 găsim: „Universitas nobilium et Kneziorum districtus Sebeș”, probabil titlul unei Congregațiuni.

În 1452 Caransebeșul era numit: „Oppidum Sebeș vocatum sedem scilicet iudiciale principalem septem edium nobilium valachalium”. Sediul suprem al justiției celor 8 districte.

Guvernatorul Ioan Corvin prin ordinul său din 8 Iunie 1451 a dispus ca pretorii celor 7 districte românești (nobilibus viris Iudicibus nobilium septem sedium valachalium), convocând la sediul congregației pe o zi anumită nobilii din cele 7 districte românești (nobiles comproviciales praescriptarum septem sedium valachalium ad unum certum et brevem terminum sedis vestrae Iudiciariae) într'o adunare generală (per modum proclamatae congregationis generalis) să cerceze dacă Nicolau fiul lui Mihai Ciorna și fratele lui Balăș au dreptul de proprietate asupra cetății Drencova și împrejurimii.

Sediul congregației celor 7 districte era Oppidum Sebes, unde sosind trimișii guvernatorului și a capitlului din Arad, au început ascultarea provincialilor joi după Bobotează a. 1452.

Cei ascultați erau din cercurile : Halmos, Karánsebes, Lugas, Mihald, Krassófi și Komiath.

După cum reesă din scrisoarea lui Ladislau al II, districtul Komyat s'a alăturat la 1457 la cele 7 districte, formând astfel cele 8 districte românești din județul Severin.

Donațiunile în districte nu se făceau după cum era uzul în celelalte județe, ci după o normă deosebită ceiace se constată din o donațiune a lui Vladislau I (1444) făcută pe seama lui Nicolae Bizerea, care s'a distins sub steagurile lui Ioan Huniade în Transilvania, Muntenia, Serbia și Bulgaria.

Din prilejul unei invazii turcești în Severin, nimicindu-se actele de donațiune ale lui Bizerea. regele donează atât lui cât și fraților săi mai multe comune din districtul sebeșan „după normele obicnuite la Valahi, care le-au observat și predecesorii săi la conferirea donațiunilor de pământ“.

Cât de mult țineau înaintașii noștri la pământul strămoșesc se vede din cazul procesului născut, după stângerea familiei lui Ianăș Găman, între fiscul regesc și între rudenii. Regele donase cancelarului său Mihai Csáky averea familiei Găman. Contra acestui fapt ilegal protestează la 1563 Gavrilă Pökri și Nicolae Pobora în numele întregului județ în contra deciziei regelui Ioan II Sigismund accentuând, că nu este îndreptățit să facă donațiuni pe seama acelor indivizi cari nu posed moșii în comitatul Severin (ne videlicet maiestas regia cuiquam in comitatu ipso Zewriniensis bona non habenti, bona conferi posit).

Mai demn a fost protestul nobilimii comitatense înaintat curții din Viena pela finea secolului XVII.

Nobilimea română, condusă de Petru Măciș, nu voia să se supună și protestează în contra numirii noului prefect Mihai Sava, care neposedând avere în comitat, în baza privilegiilor avitice, nici nu este îndreptățit a fi numit.

În jurisdicțiune s'a aplicat numai legea valahică și judecățile să făceau după normele acesteia (justa antiquam et aprobatem legem districtum valachicalium universorum).

Averile zălogite numai cu greu se puteau instrăina. Vecinii și rudele aveau precădere la cumpărare și fără a li-se oferi lor mainainte nu se puteau vinde moșiile.

Administrațiunea districtelor a fost condusă în parte de comiții supremi ai comitatului Caraș și în parte de Bani Severinului cu sediul în Caransebeș, iar mai târziu în Lugoj.

ORGANIZAȚIA CIVILĂ SE DEOSEBIA CU DESĂVÂRȘIRE DE CEA A COMITATELOR

Banul era șeful tuturor districtelor ; pe lângă el erau 2 castelani numiți și vicecomiți, pârcălabi și viceșpani.

În fruntea fiecărui district era solgăbirăul (jude nobilium), un notar și mai mulți asesori ai scaunului judecătoresc; aceștia formau primul for de judecată. Contra judecării adusă de ei se apela la tabla Banului și de aici la Curie, iar în timpurile când Banatul Severinului, aparținea Transilvaniei, la principii acestei țări.

Între cele 8 districte românești rolul conducător l-a avut districtul Caransebeșului.

Din cuprinsul ordinului lui Ioan Huniade adresat la 1451 pretorilor (solgăbirăilor) celor 7 districte române, reiesă că fiecare cerc își avea judele său (Johannes de Hunyad regni Hungariae Gubernator etc. Nobilibus viris Judicibus nobilium Septemsedum valachicalium, Salutem cum dilectione).

După năpasta dela Mohaci comiții, pretorii și notarii districtului Caransebeș s'au ingerat în afacerile celorlalte districte, după cum reiasă din următoarele cazuri: după stingerea liniei bărbătești a nobililor de Gârliște, Ana Fiath și Francisc Mărgineanul, ca descendenți din linia femeiască, pretindeau moștenirea din Meedica, Teregova și Cebnyak, cari aparțineau districtului Meediei, apoi cea dela Perho (Pervova), Prilipeț și Rudăria, ca nume din districtul Almăj; în scopul împărțirii acestei proprietăți au ieșit la fața locului pârcașul Bona voevodul și pretorul Martin Brathovan din Caransebeș.

Rolul important al conducătorilor districtului Caransebeș îl arată și decretul reginei Izabela și ale fiului ei Ioan Sigismund, precum și ale altor principii ardeleni, scrise către acești conducători, tot așa și rapoartele acestora trimise direct la adresa principilor.

Apoi faptul că instituirea pe moșii îndepărtate, ca de pildă cazul dela Nevrincea (districtul Logoj) a fost încredințată pârcașilor din Caransebeș, iar nu celor din Logoj.

Districtul Caransebeș s'a numit Temeskuz. Regele Sigismund scrie la 1387 că Almafa, adevă Mărul, zace lângă Bistra în districtul Temeskuz. Petru și Francisc Dees de Tămășel conced lui Nicolae Bizerea a folosi moșiile lor aflătoare în comitatul Temeskuz (1504).

Având în vedere locul de precădere care l-a avut districtul Caransebeș numai atunci aflăm de naturala sa numirea de „comitat“.

După căderea Timișorii (1552) districtele române pierzând din nimbul lor de odinioară și slăbind din ce în ce, e explicabilă influința carea a luat-o districtul Caransebeș asupra celorlalte. Cu lărgirea autonomiei districtului Caransebeș s'a schimbat și organizarea celorlalte districte.

Puterea de expansiune a districtului Caransebeș asupra celorlalte și predarea orașului Caransebeș în mâinile Turcilor, au adus cu sine disolvarea districtelor române, cari nici după reocuparea Caransebeșului la 1688 n'au mai reinviat în forma lor de mai înainte.

(Va urma).